

Горошкіна О.М.

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна*

РОЗВИВАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

До лінгводидактичних проблем, які ніколи не втрачають актуальності, належить проблема розроблення шкільних підручників. Студіювання наукової літератури з теми дослідження дало змогу проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття «підручник». У педагогічній лінгвістиці А. Габідулліна характеризує підручник як інтертекстуальну категорію, виокремлюючи в структурі його навчально-науковий та дидактичний інтертексти [1]. Дидакти визначають підручник як «навчальну книгу, у якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури відповідно до освітніх стандартів і програм» [2, с. 260]. Автори «Словника-довідника з української лінгводидактики» уточнюють, що «підручник української мови визначає обсяг знань з кожної програмової теми, містить визначення мовних понять, формулює різноманітні правила, подає дидактичний матеріал. Підручник привчає учнів до самостійної роботи над книгою в класі та вдома, дає змогу закріпити здобуті знання, забезпечує систематичне повторення матеріалу», акцентуючи увагу на можливості організації самостійної роботи учнів. [3, с. 185].

Зіставлення змісту наведених та інших визначень уможливило висновок, що функції підручників змінюються як кількісно, так і якісно. Лінгводидакти (Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, В. Новосьолова, М. Пентиліук, Л. Попова, В. Тихоша та ін.) однакові в тому, що сучасний підручник української мови стає не тільки засобом репрезентації наукових здобутків лінгвістики, адаптованих відповідно до вимог чинної програми, вікових особливостей учнів, а й мотиватором для здобування знань, набуття загальнонавчальних умінь і навичок, розвитку критичного мислення; «інформаційним кейсом», текстові ресурси якого дають змогу учневі усвідомити мову як динамічну багатофункційну систему, упевнитися, що в мові зафіксовано і збережено результати людської діяльності, вербалізовано історичний досвід, переконатися, що досконале володіння мовою в майбутньому сприятиме життєвому й професійному становленню.

Аналіз змісту сучасних підручників з української мови, спостереження за освітнім процесом у школі, студіювання спеціальної літератури уможливили виокремлення низки нових функцій підручників, до яких відносимо мотиваційну, світоглядну, ціннісно-орієнтувальну, комунікативну, розвивальну, рефлексійну. Саме означені функції мають стати засадничими в розробленні підручників української мови.

Важливою функцією підручника української мови вважаємо *розвивальну*, що полягає насамперед у розвитку критичного мислення учнів, їхніх творчих здібностей, мовного чуття, лінгвокреативності й реалізується в доборі матеріалу, системі завдань, що поступово ускладнюються від репродуктивних до креативних.

Бесіди з учителями української мови й літератури, анкетування учнів 10-11 класів переконують, що ефективними в освітньому процесі є ті підручники, автори яких чітко усвідомлюють значення кожної теми для реалізації мети й завдань навчання української мови, ураховують типологічні характеристики учнів, закономірності засвоєння навчального матеріалу, володіють прийомами поєднання тексту та графічних способів унаочнення його. Саме такий підручник здатен навчати, виховувати й розвивати компетентного мовця.

Опанування української мови має забезпечити передусім розвиток критичного мислення, мовлення учнів, а також ефективне засвоєння інших навчальних предметів, що й зумовлює унікальність української мови. З огляду на своє гуманітарне спрямування, значний потенціал впливу на учня українська мова як навчальний предмет неодноразово ставала точкою відліку у розв'язанні не лише педагогічних, а й соціальних проблем, а пошук шляхів ефективного навчання був пов'язаний із вибором стратегії розвитку всієї освітньої системи.

Сьогодні особливої значущості набуває розвиток лінгвокреативності учнів, що зумовлює введення вправ і завдань, спрямованих на опанування прийомів мовленнєвої ефективності. Педагогам важливо знати, якими мовними засобами володіє учень, як він спілкується в різних ситуаціях, яких змін зазнає його мовлення, чому з часом відбувається «перехід мовлення» в площину порушення норм, активного вживання сленгу, жаргону. Спостереження показують, що для оживлення процесу спілкування підлітки вдаються до мовної гри, що свідчить про усвідомлене входження їх у простір неканонізованого спілкування. Ігрове сприймання слова сприяє розвитку мовленнєвої культури особистості, застосування мовних одиниць в ігровому контексті формують в учнів неусвідомлене розуміння мовної норми, лінгвокреативності. Уважаємо продуктивним і виправданим ознайомлення учнів з деякими лексичними новаціями в процесі засвоєння способів словотворення. У цьому випадку вчителів доцільно вдаватися до методичної адаптації навчального матеріалу. Це сприятиме кращому засвоєнню мовних норм, формуванню в учнів стійкої мотивації до навчання української мови. Саме мовна гра допоможе сформувати в учня уявлення й про граматичне значення слова, що є складним для їхнього сприймання абстрактним поняттям і традиційно викликає утруднення.

Список літератури

1. Габидуллина А.Р. (2011) Педагогическая лингвистика: учеб пособие для студентов высших учебных заведений. Горловка, 2011. – 157 с.

2. Гончаренко С. (1997) Український педагогічний словник / Семен Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ: Либідь, 1997. – 373 с.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.